

A real renaissance book

JEAN DELUMEAU: *Reneszánsz*.
Budapest, 1997, Osiris könyvkiadó.

* * *

A könyv első kiadása 1984-ben jelent meg Párizsban, és ennek a kiadásnak az első magyar nyelvű változata ez az Osiris gondozásában megjelent mű. A könyvet Sujtó László fordította. A művet azért tartom figyelemre érdemesnek, mert hivatalosan a Felsőoktatási Pályázatok Irodája által lebonyolított felsőoktatási tankönyvtámogatási program keretében jelent meg, és főiskolás hallgatók lévén számunkra segédkönyvként kitűnően használható.

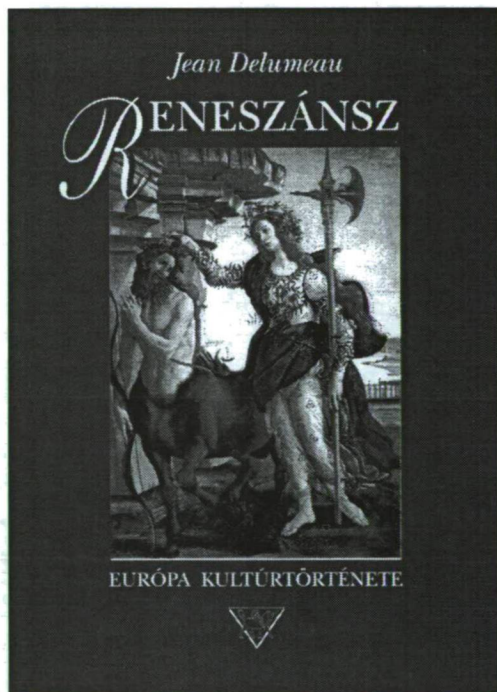
Úgy érzem, a könyv széleskörűen mutatja be a reneszánsz kialakulását, alapjait, fejlődését, bemutatva hatását az élet minden apró részletére kitérően. Az egyetlen hiányosságát abban érzem, hogy a szerző

teljesen elfelejtkezik a reneszánsz Kelet-Európára gyakorolt hatásairól, és csak halvány utalásokat tesz néhány végképp ki nem hagyható részletre (pl.: európai egyetemalapítások: Krakkó, Prága... stb.).

A mű három fő részből áll:

– *Erővonalak* című részben a szerző egy általánosabb történelmi áttekintéssel kezdi a korszak bemutatását, melyben kitér Európán kívül Ázsiára és Amerikára is, melyeket a korabeli európai ember nézőpontjából és szemszögéből mutat be. Párhuzamot próbál vonni a korszak gazdasági társadalmi, technológiai fejlődése közé a különböző földrészekben. Továbbá ebben a fejezetben tárgyalja a reneszánsz kapcsolatát az antikvitással és a humanizmus kialakulását is, valamint nagy hangsúlyt helyez a reneszánsz egyházreformjaira, az Avignoni fogságból visszatért pápák kísérleteire korábbi hatalmuk visszaszerzésére, valamint az egyház megreformálására indított kísérleteikre. Kitér a reformációra és hatásaira, elterjedésére, fontosabb alakjaira, s azok életére.

– A mű következő nagy fejezete *Az élet anyagi alapjai* című. Itt a mindennapi élet eszközeire helyezi a hangsúlyt, elsőként a technika fejlődésére (építészet, haditechnika újításai, hajózási segédeszközök megújulása, érdekességként az óragyártás fejlődésére is kitér...). Az üzletviteli eljárások című fejezetben Delumeau a gazdasági változásokat, az új pénzügyi eljárásokat tekinti át. Ebben a korszakban jelent meg a távolsági kereskedelem, a kettős könyvvitel, a biztosítás, a maiakhoz hasonló bankok kialakulása is a reneszánszra jellemző motívum. A könyvnyomtatás elterjedésével egyidőben megjelenik a papírpénz is Európában. A kapitalizmus kezdetei címet viseli a következő fejezet, aminek alapjait a kialakult gazdasági

és pénzügyi helyzet, a nagyobb hitelek biztosítása, a kereskedő-bankárcsaládok megjelenése (Mediciek, Fuggerek) biztosította. A következő fejezet a Városok és vidékek életéről ír, az emberek mindennapjait festi le. Itt tér ki a szerző a mezőgazdaság megújításaira, az új növények európai megtelepítésére (pl.: szegfűszeg, fahéj, hajdina, eperfa, burgonya, paradicsom, az új állatfajok behozatalára (pl.: gyöngytyúk, pulyka). Szó esik még a tudatos várostervezés megjelenéséről is, a palotaépítés kezdeteiről is. A második rész utolsó fejezete a Társadalmi mobilitás. Gazdagok és szegények című. Megjelenik benne a korszak „sikerembereinek” életrajza (Plantin-Moretus nyomdászcsalád, Leonardo da Vinci, Michelangelo), az arisztokrácia életstílusa, a polgárság egyre szélesebb rétege, öltözködése, étkezési szokásai, a reneszánsz konyhaművészete.

– Az új ember: a harmadik rész közép-pontjában a reneszánsz és humanista ember áll; az ő világszemlélete, jövőképe, lehetőségei kerülnek bemutatásra. A reneszánsz álmai című fejezet a kereszteshadjáratokból kiábrándult, a vallásosságtól távolodó társadalom problémáját állítja szembe az amerikai arany bűvöletébe került arisztokráciával. Tárgyalja a polgárság és a parasztság olvasmányait, melyek tükrözik vágyaikat, álmikat. A XVI–XVII. századi Itália valóságos eszem-iszom országként jelent meg; különös módon egész Európának konkrét helyszínre volt szüksége, ahova vágyait kivetíthette. „Görög bor tengerében fürdő reszelsajt-hegyek és egész éven át friss, jeges vagy cukrozott gyümölcsöket termő fák

láthatók rajta, miközben a muskotályfolyókból sült pontyok és „matrózné módra” elkészített angolnák ugranak ki a partra, az égből pedig rántott fácán és szalonnával spékelt nyúl hullik eső helyett”. Delumeau itt sorolja fel a reneszánsz „nagy” olvasmányait is. Az Egyén és szabadság a reformáció hatásait mutatja be a társadalom különböző rétegeire. A gyermek és az oktatás is tárgyalásra kerül, bemutatja a kollégiumok, mint iskolatípus elterjedését, jellemző vonásait, valamint az egyetemeken tanított tananyag változásait, megújulását. Ide kapcsolódik a következő témakör is, a Nevelés, a nő és a humanizmus, ami azt hiszem nem igényel különösebb bemutatást. Az utolsó előtti rész a reneszánsz és a pogányság viszonyáról szól, kitérve az Európában elhatalmasodó erotikus rajongás irodalmára, a női szépség lázas csodálatára. Az inkvizíció által tiltott műveket külön kiemeli a szerző, valamint a racionalizmus megjelenését a különböző alkotásokban. Az utolsó fejezet a Boszorkányságtól a tudományig című, a technika és a tudományos szemlélet megváltozásait emeli ki (Erasmus Biblia-fordítását, okkultizmus megjelenését, a filozófia és a csillagászat fejlődését).

Egy időrendi táblázat követi a három fő részt, ami 1321-től 1595-ig mutatja be az eseményeket. A könyv része még egy több mint száz oldalas név és tárgymutatót, ami tartalmazza minden, a korban élt, és a reneszánszban megjelent szellemi irányzat és találmány rövid bemutatását.

HEGYI GERGELY

Magyar nyelvű református bibliakiadások a XVII. században

A címben megfogalmazott téma szakirodalma óriási, Bod Péter¹ bibliatörténetétől kezdve Bottyán János összefoglaló művéig² számos munka újabb és újabb kutatási eredményeket vonultatott fel a szakmai és a műkedvelő, érdeklődő közönség számára. Ezért ezen írás nem vállalkozik újabb szempontok felvázolására, hanem kihasználva a főiskola könyvtármányának remek lehetőségeit, az eredeti példányok alapján, – melyeket a Magyar Irodalom Tanszéken bárki kézbe vehet – összefoglalja a XVII. századi magyar nyelvű református bibliakiadásokat.

A három részre szakadt Magyar Királyság kultúr-, művelődés- és könyvtörténetének megkerülhetetlen fejezete a bibliakiadás. Az utóbbi évtizedben azonban egyre több az ellentétes álláspont, főleg művelődéstörténeti megközelítésekben, a magyar nyelvű kiadások olvasási szokásaival kapcsolatban³, éppen ezért egyre fontosabb a kiadások pontos ismerete.

Az előzmények

A humanizmus, Erasmus szellemi munkásságának köszönhetően, igen nagy hatással volt a reformáció nemzeti nyelvű bibliaolvasási programjának kidolgozására és megvalósítására. Ahhoz, hogy a XVII. századi bibliakiadásokat megvizsgálhassuk fontos megemlékezni a XVI. századi próbálkozásokról. A magyar nyelvű kiadásokat, melyek többé-kevésbé befolyásolták a Vizsolyi Biblia szövegtestét, a kor igen jelentős és erudícióval teljes humanista és protestáns elméi fordították és rendezték sajtó alá. Komjáti Benedek Szent Pál levelei⁴, Pesti Gábor Újtestamentuma⁵, Sylvester János fordítása⁶, Heltai Gáspár szinte teljes biblia-

kiadása, Méliusz Juhász Péter⁷, Félegyházi⁸ magyarázatokkal ellátott kiadása mind arra utal, hogy a vágy egy teljes magyar nyelvű bibliafordítás kiadására igen nagy volt. Így már nem is olyan egyedülálló és előzmények nélküli a méltán mindenek fölött álló tekintélynek örvendő, első teljes magyar bibliafordítás és kiadás: a Vizsolyi Biblia. Maga Károli Gáspár sem titkolta, hogy a három év alatt az eredeti héber és görög nyelvekből fordított Biblia nem egyedüli munka, hanem egy egész munkaközösség terméke. Ez a kollektív munkán alapuló fordítás lett az a szövegtest, melyet a későbbi református bibliakiadások megkerülhetetlen korpusznak tekintettek. Ezért mondhatjuk azt, hogy a XVII. századi református bibliakiadások a Károli Biblia szövegének variánsai.

A Hanaul Biblia

Már az 1590-es kiadás Elöljáró beszédében Károli Gáspár felhívja a figyelmet az esetleges fordítási hibákra. Szenci Molnár Albert, aki gyermekként jelen volt és segédkezett a Vizsolyi Biblia kiadási munkálatainál⁹, első kézből ismerhette a fordítás hiányosságait. Feltehetőleg ez és Károli személyisége volt a motíváló erő, mely a Biblia revíziójára ösztökélte. Azonban nemcsak a fordítási hibák kényszerítették újabb kiadásra, hanem az az igény is, mely egy kis alakú, könnyen használható Bibliát szorgalmazott, hiszen az 1590-es kiadású Biblia kódex nagyságú és a mindennapi használatra alkalmatlan volt.

A revízió munkafolyamatába külföldön tanuló magyar diákokat is bevonva **Szenci Molnár Albert** új formátumú és tartalmú kiadást teremtett, mely a kanonizált szent-

tudósít Szalárdi János 1664-ben írott krónikájában.¹¹ A nyomtatást Kolozsváron fejezték be 1661-ben. A címlapon az iktári Bethlen-címer, a nyílal átlótt nyakú két hattyú, található. A kiadvány érdekessége, hogy az Új Testamentumnak külön címlapot készítettek.

Sajnos a főiskolai példány csonka, nincs meg a címlap és néhány egyéb oldala is hiányzik. A főiskolán meglévő Hanau, Iansonius-féle és Váradi Biblia-példányok segítenek eligazodni mindazoknak, akiket érdekel a XVII. századi református bibliakiadások nyelvtörténeti, exegetika történeti, művelődéstörténeti kérdéseinek boncolgatója. Azonban, ha irodalomtörténeti szerepüket vizsgálja, vagy a múlt érdekes tárgyi emlékeinek akar hódolni az ember, akkor is izgalmas csemegét rejtenek ezek a könyvritkaságok.

Felhasznált irodalom

- ☐ Bod Péter: *Szent Írás értelmére vezérlő magyar Lexikon*. Győr, nyomtattatott Streibig József által, 1746. (Leltári szám: 8367/1.)
- ☐ Bod Péter: *A Szent Bibliának Históriaja*. Szeben, nyomtattatott Sárdi Sánuel által, 1748. (Leltári szám: 8369.)
- ☐ Bod Péter: *Magyar Athenas...* 1766.
- ☐ Bottyán János: *A magyar Biblia évszázadai*. Kiadja a Református Zsinati Iroda sajtóosztálya, Bp., 1982.
- ☐ Borsa Gedeon-Hervay Ferenc-Holl Béla-Käfer István-Kelecsényi Ákos: *Régi magyarországi nyomtatványok*. I-II. köt. Bp., 1971, 1983.

A M I U R U N K I E S V S C H R I S T V S N A K U J T E S T A M E N T O M A

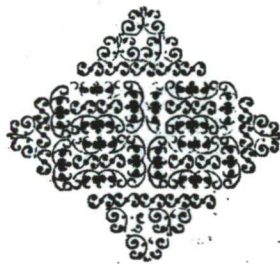
Mellyben vadnak az Evangelisták Könyvei, az Apostolok tselekedeti és Levelci, a Szent Ianos Ielenésével egygyütt.

Matth. 17. vers. 5.

Ez az én Szerelmes fiam, kibem megnyugodtam ötet halgásátok.

Colofs. 3. vers. 16.

A Christus befzéde lakozzék ti bennetek bóséggel, minden bõltscséggel.

A M S T E L O D A M B A N,

Nyomtattatott IANSONIUS IANOS ALTAL.

M, DC, XLV.

3. ábra A IANSONIUS-FÉLE BIBLIA ÚJSZÖVETSÉGÉNEK
CÍMLAPJA

- ☐ Csapodi Csaba-Tóth András-Vértesy Miklós: *Magyar Könyvtártörténet*. Bp., 1987, Gondolat.
- ☐ *Erdély története 1606-tól 1830-ig*. II. köt. Szerk.: Köpeczi Béla. Bp., 1986, Akadémiai Kiadó.
- ☐ *Magyar Biblia-fordítások*. Vál.: Nemeskürty István. Bp., 1990, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- ☐ Misztótfalusi Kis Miklós: *Apologia*

- Bibliorum* (A Biblia védelmezése). Bp., 1985, A Magy. Ref. Egyház Sajtóosztálya, A magyar Bibliatanács Kiadója.
- ☞ Molnár József-Simon Györgyi: *Magyar nyelvemlékek*. (3. jav. és bőv. kiadás), Bp., 1980, Tankönyvkiadó.
- ☞ Péter Katalin: *Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*. Bp., 1995.
- ☞ Szabó Károly: *Régi magyar könyvtár*. Bp., 1879, MTA.
- ☞ Szalárdi János: *Siralmas magyar krónikája*. Bp., 1980, Magyar Helikon.
- Jegyzetek**
- ¹ Bod-Sárdi i. m.
- ² Bottyán: i. m.
- ³ *A Bibliaolvasás mindenkinek szóló programja Magyarországon a 16. században*. In Péter: i. m. 56.
- ⁴ Komjáti Benedek: *EPISTOLAE PAVLI LINGVA HUNGARICA DONATAE, AZ ZENTH PAAL leuley magyar nyeluen*, Krakkó, 1533.
- ⁵ Pesti Gábor: *Novum Testamentum seu quattuor euangelioru volumina linqua Hungarica donata*, Gabriele Pannonio Pesthino Interprete – *Új Testamentum magyar nyelven*, Bécs, 1536.
- ⁶ Sylvester János: *Uy Testamentum magyar nyelven*, Sárvár-Újsziget, 1541.
- ⁷ Méliusz Péter: *A Szent Pal APASTAL LEVELENEC MELLYET A COLOSSA-BELIEKNEC IRT PREDIcaciobereent valo magyarazattyá*, 1561 / *Az Szent*
- Ianosnac tött icelenesneç igaz es iras berint valo magyarazaóa...*, Várad, 1568.
- ⁸ Félegyházi Tamás: *Új Testamentum*. Debrecen, 1586.
- ⁹ Lásd az 1. jegyzetet: 146. p.
- ¹⁰ *„Cum Biblia nostra editionis Janssonianae, que ad manus habemus, valde vitiosa esse...”* [A kezünkben lévő, Jansonius által kiadott Bibliánk, igen hibás volt... (a ford. saját)] Nicolaum Kis de M.Tótfalu: *Apologia Bibliorum anno 1684. Amstelodami impressorum, út et orthographiac...*, Claudiopoli, Anno 1697. 2. Hasonmás kiadás: A Magyarországi Református Egyház Sajtóosztálya, A Magyar Bibliatanács Kiadója, Budapest 1985.
- ¹¹ Szalárdi: i. m. 616.: „Az vezér hitlevele pedig, hogy amint íraték, az elsőszeri kiküldött cikkelyébül íratott volna, ez is hozzáadatott vala: minden kívánságok megengedetett, s valaki hová közülök menni akarna, passák, bégek rendeltetvén melléjek, minden javokkal kár és bántás nélkül elkísértetnének. Az oskolákhoz, szent egyházhoz tartozó minden dolgok, könyvek, minden eszközök (*mellyeken typographia s a végződésben levő bibliai exemplárok, ahhoz tartozó sok tallér papiros harangok, oskolához tartozó jószág, malom s káptalanbéli minden könyvek s levelek értetnek vala az első punc-tumok között azok lévén kívánságok között feltétve...*) kezekhez adatván szabadosan bír-hassanak.”

BARICZ ÁRPÁD

A MI URUNK
 JESUS CHRISTUS-
 NAC UJ
 TESTAMEN-
 TOMA.

MELYBEN VADNAC AZ
 Evangelistáknac könyvei, az Apostoloc Cselekedeti, és
 Levelei, a Szent János Látása-
 val egyben.

Math. 17. 5.

Ez az én szerelmes Fiam, kiben meg-nyugottam, ötet
 halgassátoc.

Coloff 3. 16.

A Christus beszéde lakozzéc ti bennetec bövséggel, min-
 den bölcseséggel.

V A R A D O N.

Nyomatott SZENCZI KERTESZ ABRAHAM által
 M. D. C. L. X.

4. ábra A VÁRADI-BIBLIA ÚJ TESTAMENTUMÁNAK CÍMLAPJA

